

The Position of the Victim in the Law and Procedure of the International Criminal Court

Alireza Ghasemi Saghand¹

1. PhD in Public International Law, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Email: amirikhan.gh2021@gmail.com

ABSTRACT

The victim is an element whose rights have been violated by committing a crime. Although it seems obvious that the perpetrator of the suffering of crime is the most important element of the criminal justice process, this notion has not always been realized not only in domestic law but also in international criminal law. Despite the neglect of the victim in the documents of the old specialized international criminal courts in the new generation of these courts and especially in the law and procedure of the International Criminal Court, the victim has enjoyed an important position in the preliminary investigation, trial and execution, but the challenges and shortcomings There are some in this regard. Deficiencies that must be judged in terms of important developments in favor of the victims. But one cannot ignore the fact that the Court has greatly curtailed the historic opportunity

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2024.346250.2082

Received:
22 December 2023

Accepted:
12 March 2024

Published:
4 June 2024

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

to grant criminal justice to individuals in the international community against perpetrators of international crimes.

Keywords: Victim, Restorative Justice, International Criminal Court, International Crime, Fair Trial.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled "The Challenge of Protecting the Victim and Preventing in Absentia Trials in the International Criminal Law", Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements:

The authors would like to thank Dr. Seyed Ghasem Zamani for their Cooperation in Preparing and Writing this research.

Author contributions:

Alireza Ghasemi Saghand: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision, Project administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Ghasemi Saghand, Alireza. "The position of the Victim in the Law and Procedure of the International Criminal Court". *Journal of Legal Research* 23, no. 57 (June 4, 2024): 43-76.

Extended Abstract

A victim is someone whose rights have been violated by committing a crime. Although it seems obvious that the person suffering from the crime is considered the most important element of the criminal justice process, but not only in domestic law but also in international criminal law, this idea has not always been realized. As experts in international law believe that: "The position of the victim of a crime in international criminal law will be the missing link of international criminal justice to a large extent, because when the only goal is to punish the perpetrators of crimes, the rights of the victim are lost from the very beginning. It is ignored and the status of crime victims is eventually reduced to similar status as refugees. The rights of victims and survivors of international crimes were neglected in the mechanisms of establishing international criminal justice for a long period of time. While the rules of human rights in relation to the rights and protection of victims and compensation for their damages are considered much more advanced compared to the rules of international criminal law. And it has evolved faster. The United Nations Declaration on Basic Principles of Justice for Victims of Crimes and Abuse of Power is the first international document that is specifically dedicated to the rights and interests of victims and is considered a big step in the recognition of victims' rights in international documents. After that, other documents This matter was paid attention to, but until the establishment of the International Criminal Court, the issue of victims had not found a proper place. In fact, in the procedure of international proceedings before the establishment of the court, the victim; Only as a witness, he had the ability to intervene and play a role in the proceedings. Despite the mentioned regulations and the performance of these courts, the first president of the former Yugsla Court states: "The only civilized alternative to the desire for revenge is the implementation of restorative justice." In the International Criminal Court, the victims have the right to express their views and concerns to the judges during the proceedings. This right has been interpreted as "participation", which is mainly exercised through the legal representatives of the victims. In fact, "the Rome Statute, as the founding document of the Court, has given the victim a much greater role in the process of criminal proceedings, through recognition, participation, protection and support measures than previous international courts". The importance of the position of the victims in the view of the compilers of the court regulations is based on the fact that there are four special departments for the protection of the victims, including: the participation of the victims and compensation (restoration) department, the victims and witnesses unit, the special public consultation office. Victims and finally the victims' provision fund has been considered. Some of the

most important rights of the victims in the Rome Statute and formal rituals of the Court include the following: In terms of the rights of the victims in the prosecution stage, it is worth mentioning: the right to identify and respect the victim, the right to immediate and easy access to the criminal justice system, the right to know about the rights, the right to keep the identity and address of the victim confidential. The right to protect the victim and his family, the right to participate in the investigation and the presentation of evidence, the right to know the contents of the case, the right to have a lawyer and legal assistance, the right to request the issuance of an order to satisfy the demand and guarantee the damage caused to the victim, the right of the victim to The confidentiality of the investigation, the alignment of the rights of the victim with the accused, the right to have an interpreter and an expert are among the rights of the victims in the investigation stage at the International Criminal Court. In the context of the rights of the victims in the trial stage: the right to a fair trial, the presence and intervention of the victim in the trial, the protection of the victim and the witness to attend the trial, respect for the dignity and human value of the victim, and the right to have a representative are foreseen. Victims in court proceedings at the stage of issuing and executing the verdict also have significant rights, the most important of which are the consideration of the victim's situation in proving the crime, compensation for the victim's damages, and the victim's right to protest the verdict. At the same time, even in this international authority, the rights of the victims are facing serious challenges. Such as: the broad authority of the court in allowing the participation of the victims, referring compensation to the general rules, ambiguity in the related persons and relatives of the victim, and ambiguity in the concept of damage. The court had many golden opportunities to establish the position of support for the victims as the first inclusive criminal institution in the international arena, which is a tremendous development in this regard. However, the International Court of Justice, an important achievement of the last decade of the 20th century, preferred not to impose more than this burden and the responsibility of realizing the ideals of world justice on itself and to be satisfied with this level of development.

جایگاه بزه‌دیده در حقوق و رویه دیوان کیفری بین‌المللی

علیرضا قاسمی ساغند^۱

۱. دانش‌آموخته دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.
amirikhan.gh2021@gmail.com

چکیده:

بزه‌دیده عنصری است که حقوق او با ارتکاب جرم، مورد تجاوز قرار گرفته است. اگرچه بدیهی به نظر می‌رسد که عامل متحمل رنج بزهکاری، مهم‌ترین عنصر فرایند عدالت کیفری تلقی شود، اما نه‌تنها در حقوق داخلی بلکه در حقوق بین‌الملل کیفری نیز این تصور همواره محقق نبوده است. با وجود مغفول واقع شدن بزه‌دیده در اسناد دادگاه‌های بین‌المللی کیفری اختصاصی قدیمی، در نسل جدید این دادگاه‌ها و به‌ویژه در حقوق و رویه دیوان کیفری بین‌المللی، بزه‌دیده از جایگاه مهمی در مرحله تحقیقات مقدماتی، محاکمه و اجرای حکم برخوردار شده است، اما چالش‌ها و کاستی‌هایی نیز در این زمینه ملاحظه می‌شود. نواقصی که باید با لحاظ تحولات مهم و به نفع بزه‌دیدگان مورد قضاوت قرار گیرد؛ اما نمی‌توان از این نقد اغماض کرد که دیوان فرصت تاریخی اعطای حق دادخواهی جزایی به افراد جامعه جهانی در برابر مرتکبین جنایات بین‌المللی را تا حد زیادی دچار مضیقہ نموده است.

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد [نشریه](#) مراجعه کنید.

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله:
پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2024.346250.2082

تاریخ دریافت:
۱ دی ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:
۲۲ اسفند ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:
۱۵ خرداد ۱۴۰۳

کلیدواژه‌ها:

بزه‌دیده، عدالت ترمیمی، دیوان کیفری بین‌المللی، جنایت بین‌المللی، دادرسی عادلانه.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان «چالش میان حمایت از بزه‌دیده و منع رسیدگی غیابی در حقوق بین‌المللی کیفری»، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

قدردانی:

بدین وسیله از استاد گرامی جناب آقای دکتر سیدقاسم زمانی بابت اشراف عالیه بر مقاله حاضر و حمایت‌های بی‌دریغ ایشان در تهیه و نگارش این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

علیرضا قاسمی ساغند: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

قاسمی ساغند، علیرضا. «جایگاه بزه‌دیده در حقوق و رویه دیوان کیفری بین‌المللی». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۳، ش. ۵۷ (۱۵ خرداد ۱۴۰۳): ۴۳-۷۶.

مقدمه

بزه‌دیده شخصی است که حقوق او با ارتکاب جرم مورد تجاوز قرار گرفته است. اگرچه بدیهی به نظر می‌رسد که عامل متحمل رنج بزهکاری، مهم‌ترین عنصر فرایند عدالت کیفری تلقی شود، اما نه تنها در حقوق داخلی بلکه در حقوق بین‌المللی کیفری نیز این تصور همواره محقق نبوده است. آن چنان که: «جایگاه قربانی جرم در حقوق بین‌المللی کیفری تا حدود زیادی حلقه گمشده عدالت کیفری بین‌المللی خواهد بود؛ زیرا وقتی تنها هدف، مجازات مرتکبین جرایم است، از همان ابتدا حقوقی که از قربانی ضایع شده، نادیده گرفته می‌شود و وضعیت قربانیان از جرم نهایتاً به وضعیت‌های مشابهی مانند پناهنده تنزل پیدا می‌کند.»^۱

در اسناد محاکم کیفری اختصاصی پیش از تأسیس دیوان کیفری بین‌المللی - دادگاه‌های نورنبرگ و توکیو - تعریفی از بزه‌دیده ارائه نشده است.^۲ این بی‌اعتنایی چنان عمیق بوده که از بزه‌دیدگان در برابر این نسل از دادگاه‌ها به‌عنوان «گروه شکست‌خورده» یاد شده است.^۳ با این حال ماده ۲ آیین دادرسی و ادله دادگاه یوگسلاوی سابق و عین ماده ۲ آیین دادرسی دادگاه رونا، بزه‌دیده را چنین تعریف کرده است: «شخصی که علیه او یکی از جرایمی که ادعا شده، ارتکاب یافته و دادگاه نیز صلاحیت رسیدگی آن را داراست.»

اعلامیه اصول بنیادی عدالت برای بزه‌دیدگان جرم و قربانیان سوءاستفاده از قدرت که توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد به‌موجب قطعنامه شماره ۴۰/۳۴۰ در سال ۱۹۸۵ تصویب شد در تعریف بزه‌دیده مقرر می‌دارد که «بزه‌دیدگان اشخاصی هستند که در پی فعل‌ها یا ترک فعل‌های ناقض قوانین کیفری دولت‌های عضو از جمله قوانینی که سوءاستفاده‌های مجرمانه از قدرت را ممنوع کرده‌اند، به‌صورت فردی یا گروهی به آسیب، از جمله آسیب بدنی و روانی، درد و رنج عاطفی، زیان اقتصادی یا آسیب اساسی به حقوق بنیادی خود دچار شده‌اند.»

«بزه‌دیدگان» از نظر ماده ۸۵ آیین دادرسی و ادله دیوان کیفری بین‌المللی، عبارت‌اند از اشخاص

۱. سیدابراهیم حسینی و سیدقاسم زمانی، «مفهوم قربانی در حقوق بین‌الملل کیفری»، پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۵، ۹ (۱۳۹۶)، ۱۷۱.

۲. محسن لعل‌علیزاده، «بررسی تطبیقی حقوق بزه‌دیدگان در مراحل تعقیب و تحقیق در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ با دیوان کیفری بین‌المللی»، پژوهش حقوق کیفری، ۵، ۱۹ (۱۳۹۶)، ۹۶.

۳. بهزاد رضوی‌فرد و حسن فقیه محمدی، «تکامل حقوق بزه‌دیدگان از منظر مقررات موضوعه دیوان کیفری بین‌المللی»، حقوقی بین‌المللی، ۲۸، ۴۵ (۱۳۹۰)، ۱۹۷.

حقیقی که در نتیجه ارتکاب یکی از جنایات مشمول صلاحیت [دیوان] متحمل ضرر شده‌اند، این اصطلاح ممکن است شامل «واحد‌های حقوقی که ضرر مستقیمی به اصول آنها که برای مقاصد مذهبی، آموزشی، هنری یا علمی یا خیریه اختصاص یافته یا به آثار تاریخی، بیمارستان‌ها و سایر اماکن و اشیای مربوط به مقاصد انسان‌دوستانه آنها وارد آمده»^۴ نیز شود.

قربانیان جرم یا نمایندگان قانونی آنها، حق خواهند داشت به‌منظور بیان دیدگاه‌ها و نگرانی‌های خویش، در جریان رسیدگی وارد شده و دخالت نمایند. اشاره به واحد‌های حقوقی در تعریف فوق، منعکس‌کننده این واقعیت است که ارتکاب برخی جنایات، از قبیل جنایات جنگی موضوع شق نهم جزء (ب) بند ۲ و شقوق دوم و چهارم جزء (هـ) بند ۲ ماده ۸ متوجه واحد‌های حقوقی است و به همین لحاظ شایسته است این واحدها نیز بزه‌دیده توصیف شوند.

پیش از آنکه تعریفی را که به نظر می‌رسد صحیح‌تر از بقیه باشد ارائه دهیم، توجه به چند نکته ضروری است نخست: «به نظر می‌رسد باید میان بزه‌دیده و مجنی‌علیه تفاوت قائل شد. واژه مجنی‌علیه یعنی کسی که جنایتی علیه او رخ داد. جنایت نیز به معنای جرایم علیه تمامیت جسمی اشخاص مثل قتل و جرح عضو و سقط جنین و ... است. بر این اساس نمی‌توان به صاحب مال در جرم سرقت، مجنی‌علیه اطلاق کرد، لذا کلمه جامع واژه بزه‌دیده است. دوم: باید میان بزه‌دیده و قربانی نیز تفاوت قائل شد؛ به این معنا که رابطه میان این دو واژه، رابطه عموم و خصوص مطلق است؛ یعنی هر قربانی، بزه‌دیده است، ولی هر بزه‌دیده قربانی نیست»^۵.

واژه قربانی بیشتر در مواردی کاربرد دارد که ضرری جسمی یا مالی یا روحی به دیگری وارد نشده باشد اما بزه‌دیده همان‌طور که در تبیین تعریف اعلامیه اصول بنیادی عدالت گذشت، اعم از آن است که ضرری به او یا به حقوق بنیادی او لطمه وارد شده باشد.

«نکته قابل توجه در حقوق بین‌الملل کیفری معاصر این است که علاوه بر اشخاص حقیقی اشخاص حقوقی نیز می‌توانند به‌عنوان قربانی شناسایی شوند. نهادها و سازمان‌های حقوقی مثل بیمارستان‌ها، مدارس، آثار باستانی و هنری و از این قبیل نیز قربانی تلقی می‌شوند. جامعه بین‌المللی، در حال حاضر دارای ویژگی‌های یک جامعه، آن‌گونه که در عرصه دولتی است، نمی‌باشد. به همین دلیل شناسایی

۴. گیتی شبایزری و کرپانگ ساک، حقوق بین‌المللی کیفری، ترجمه بهنام یوسفیان و محمد اسماعیلی (تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۳)، ۵۵۴.

۵. احمد حاجی‌ده‌آبادی، جبران خسارت بزه‌دیده به هزینه دولت و نهادهای عمومی (تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۸)، ۶۰.

وضعیت قربانی برای آن دشوار است».^۶

بر اساس نکات فوق به نظر می‌رسد که بهتر است بزه‌دیده چنین تعریف شود: «بزه‌دیده شخصی است حقیقی یا حقوقی که در پی وقوع فعل یا ترک فعل مجرمانه، متحمل ضرر مادی، جسمی یا روانی، یا معنوی شده یا در معرض خطر واقع شده و یا به یکی از حقوق اساسی به رسمیت شناخته شده قانونی او لطمه وارد آمده است». سرانجام و رای همه این تعاریف در واقع، در پی وقوع یک جنایت بین‌المللی «روح جمعی جامعه ملی در مرحله اول و روح جامعه جهانی در سطحی وسیع‌تر قربانیان بزرگی به شمار می‌آیند؛ بنابراین در مطالعه مفهوم قربانیان جرم نباید تنها به بعد فردی به مسئله نگرست».^۷

۱- جایگاه بزه‌دیده در کلیت نظام حقوق بین‌الملل کیفری

اندیشه مجازات مرتکبین جنایات و عاملان جنگ‌ها و خونریزی‌ها و رفتار غیرانسانی از قرن‌های گذشته مطرح بوده است، اما به‌صورت جدی حدود یک قرن است که مورد توجه جامعه بین‌المللی قرار گرفته و متعاقب آن اقدامات عملی در این خصوص انجام پذیرفته است. برای مقابله با پدیده بی‌کیفرمانی بعد از جنگ جهانی اول محاکمه پادشاه آلمان بر اساس مواد ۲۲۷، ۲۲۸ و ۲۲۹ معاهده صلح ورسای مدنظر قرار گرفت که به‌واسطه ممانعت هلند از تحویل پادشاه آلمان محقق نشد؛ اما بعد از جنگ جهانی دوم به‌تدریج شاهد تأسیس دادگاه‌های بین‌المللی کیفری هستیم که از دادگاه‌های نورنبرگ و توکیو آغاز می‌شود و به دیوان بین‌المللی کیفری ختم می‌شود. بی‌تردید تعقیب و مجازات جنایتکاران بین‌المللی می‌تواند تسکین‌بخش درد و رنج میلیون‌ها انسان قربانی این شرارت‌ها و جنگ‌های خانمان‌سوز باشد. در این میان به‌تدریج فرایند عدالت کیفری بین‌المللی بیش‌ازپیش به سمت‌وسوی بزه‌دیده‌محوری حرکت کرده است. آن چنان که برخی صاحب‌نظران به حق بیان می‌دارند: «امروزه بزه‌دیده‌مداری، هدف اصلی نظام کیفری بین‌المللی است».^۸ مفهوم نسل‌های دادگاه‌های بین‌المللی کیفری نشان‌دهنده این است که این دادگاه‌ها در سایر تحولات بین‌المللی در یک مسیر تکاملی قرار گرفته‌اند. نسل‌های اول و دوم و سوم این دادگاه‌ها، موقت هستند و نسل چهارم که تکامل یافته‌تر از نسل‌های قبل است، دیوان دائمی است. هرچند، در این مسیر نقایص و مشکلات زیادی وجود دارد اما اصل تشکیل دیوان بین‌المللی

۶. حسینی و زمانی، پیشین، ۱۸۶.

۷. همان، ۱۷۱-۱۷۲.

۸. هیبت‌الله نژندی‌منش و شهریار آموزگار، «جایگاه بزه‌دیده در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی»، قضاوت، ۱۷،

۹۱(۱۳۹۶)، ۱۳۶.

کیفری دائمی مثبت ارزیابی می‌شود.

از دهه هشتاد میلادی به بعد و به‌ویژه در سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۲۰، قربانیان و حقوق آنان به‌طور برجسته‌ای در روند اجرای عدالت بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته است. پس از جنگ جهانی دوم، جامعه بین‌المللی سازکارهای مختلفی را برای مقابله با نقض گسترده حقوق بشر و حقوق بین‌الملل توسعه داده، با این حال نقش و حقوق قربانیان و بازماندگان جنایات بین‌المللی در سازکارهای برقراری عدالت کیفری بین‌المللی برای یک دوره طولانی، نادیده انگاشته شده بود. قواعد حقوق بشر در ارتباط با حقوق و حمایت از قربانیان و جبران خسارت آنان در مقایسه با قواعد حقوق بین‌الملل کیفری بسیار پیشرفته‌تر محسوب می‌شوند و با سرعت بیشتری تکامل یافته است. بسیاری از اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای حقوق بشر، چهارچوب کلی حقوقی را برای حق جبران خسارت و دریافت غرامت قربانیان نقض حقوق بشر بنانهاده‌اند و تعهداتی را برای پیگرد و مجازات مسئولین نقض‌های حقوق بشر مقرر کرده‌اند.^۹ بر طبق این اسناد، اشخاصی که حقوق اساسی‌شان در نتیجه اعمال غیرقانونی مقامات دولتی نقض شده است مستحق جبران خسارت هستند و تعدادی از معاهدات حقوق بشری نیز مقررات ویژه‌ای برای پیگرد و مجازات مسئولین نقض‌های حقوق بشر و پرداخت غرامت به قربانیان معین کرده‌اند.^{۱۰} مقررات حقوق بشردوستانه بین‌المللی نیز تعهدات مستقیم و غیرمستقیمی را بر دولت‌ها در ارتباط با حقوق قربانیان و حق جبران خسارت آنان وضع کرده است.^{۱۱}

اعلامیه سازمان ملل متحد درباره اصول اساسی عدالت برای قربانیان جرایم و سوءاستفاده از قدرت اولین سند بین‌المللی است که به‌طور ویژه به حقوق و منافع قربانیان اختصاص یافته و قدم بزرگی در به رسمیت شناختن حقوق قربانیان در اسناد بین‌المللی محسوب می‌شود.^{۱۲} این اعلامیه با تعریف واژه قربانیان به اعلام حقوق آنها به‌ویژه حق دادخواهی پرداخته است. اصول اساسی و راهنمای سازمان

9. Art. 8, The Universal Declaration of Human Rights; Art. 41 of The European Convention on Human Rights; Art. 63, The American Convention on Human Rights. Art. 1, The Convention for the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide; Art. 4 and 12-14, The Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment; Art. 6, International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination; Art. 8 and 12.

10. Art. 2 (3), International Covenant on Civil and Political Rights; Art. 14, The Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment; Art. 13, European Convention on Human Rights, Art. 8 and 25, American Convention on Human Rights; Article 7(1).

11. Art. 3, Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907.

12. Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, adopted by the UN the General Assembly resolution, 29 November 1985.

ملل متحد درباره حق جبران خسارت و پرداخت غرامت به قربانیان نقض‌های شدید حقوق بشر و حقوق بشردوستانه بین‌المللی دیگر سند بین‌المللی مصوب مجمع عمومی سازمان ملل متحد است که اهمیت مسئله دادخواهی و جبران خسارت قربانیان نقض‌های جدی حقوق بشر و حقوق بشردوستانه بین‌المللی و تعهد جامعه بین‌المللی برای رسیدگی به رنج و آسیب‌های قربانیان، بازماندگان و نسل‌های آینده را تأیید می‌کند. این سند بر حق دادخواهی مؤثر قربانیان برای جبران خسارت و پرداخت غرامت تأکید کرده و همچنین وظایف دولت‌ها در تحقیق، پیگرد و مجازات عاملین نقض‌های گسترده در راستای اجرای عدالت برای قربانیان یادآور می‌شود. اصول کلی سازمان ملل متحد برای حمایت و ترویج حقوق بشر از طریق اقدام برای مقابله با بی‌کیفرمانی سند دیگری است که به تعهدات کلی دولت‌ها برای اقدام مؤثر در جهت مقابله با بی‌کیفرمانی و جبران خسارت مؤثر قربانیان و تضمین دریافت غرامت برای آسیب‌هایی که متحمل شده‌اند اشاره دارد. این سند، حقوق متعددی را از جمله حق بر دانستن، حق بر عدالت، حق دریافت غرامت و تضمین عدم ارتکاب مجدد را برای قربانیان به رسمیت شناخته است. «توصیه‌نامه شماره ۲۱(۸۷)R در مورد کمک به بزهدیدگان و جلوگیری از بزهدیدگی از جمله دیگر اسناد بین‌المللی است که در جهت حمایت از بزهدیدگان تدوین شده است.»^{۱۳} این توصیه‌نامه که از سوی کمیته وزرای شورای اروپا و به سال ۱۹۸۷ تصویب شده است در ۱۹ بند وظایفی را برای دول عضو در خصوص بزهدیدگان معین کرده است. سند مهم دیگر کنوانسیون اروپایی پرداخت غرامت به بزهدیدگان جرایم خشن مصوب ۱۹۸۳ است.

به‌طور کلی حق جبران خسارت مؤثر، حق رفتار بر اساس احترام و کرامت، حق حمایت و مساعدت و حق درخواست غرامت از جمله حقوقی است که در اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای برای قربانیان نقض‌های شدید حقوق بشر و حقوق بشردوستانه بین‌المللی به رسمیت شناخته شده است. حق جبران خسارت مؤثر شامل حق پیگرد و مجازات افرادی است که مسئول نقض‌های گسترده حقوق بشری هستند و از طریق دادگاه صالح به‌منظور جبران خسارت کافی و مؤثر قربانیان اعمال می‌شود. حق رفتار شدن بر اساس احترام و کرامت شامل آگاه ساختن قربانیان از حقوق و منافعشان و در جریان قرار دادن آنان از همه مراحل دادخواهی و وضعیت رسیدگی به منافعشان است. حق برخورداری از حمایت و مساعدت شامل حمایت از قربانیان در جریان رسیدگی‌های قضایی و پس از آن، حراست از حریم خصوصی و حمایت و اطمینان از امنیت قربانیان، خانواده‌شان و شاهدان در برابر ارباب و تلافی و فراهم آوردن کمک‌های

۱۳. نژندی‌منش و آموزگار، پیشین، ۱۳۶.

لازم مادی، پزشکی، روانی و اجتماعی است. حق درخواست غرامت به معنای پرداخت غرامت کافی، مؤثر و فوری به قربانیان متناسب با شدت نقض و آسیب‌هایی که متحمل شده‌اند، است. شیوه‌های جبران خسارت بر اساس مقررات اسناد مربوطه به‌طور کلی از طریق پرداخت غرامت، اعاده وضعیت به سابق، بازپروری و توان‌بخشی، اقناع و رضایت‌مندی قربانیان و بالاخره تضمین عدم تکرار صورت خواهد گرفت.

۲- جایگاه بزه‌دیده در دیوان بین‌المللی کیفری

در ۱۷ ژوئیه ۱۹۹۸ در کنفرانس دیپلماتیکی که در شهر رم برگزار شد اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی به امضای اکثریت نمایندگان کشورهای شرکت‌کننده در کنفرانس رسید و اساسنامه در اول ژوئیه سال ۲۰۰۲ میلادی لازم‌الاجرا شد. با تصویب اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در اواخر قرن بیستم و لازم‌الاجرا شدن آن در اوایل قرن بیست و یکم محکمه‌ای دائمی برای رسیدگی به جنایات بین‌المللی و تضمین صلح و امنیت جهانی ایجاد شد که از جمله مهم‌ترین اهداف آن مقابله با بی‌کیفرمانی جنایتکاران بین‌المللی برای پیشگیری از تکرار وقوع چنین جرایمی در آینده است. از نگاه صاحب‌نظران «تأسیس دیوان کیفری بین‌المللی، برجسته‌ترین حرکت حقوق بین‌الملل در دهه پایانی قرن بیستم است. با تأسیس این دیوان، بزه‌دیدگان از جایگاه والایی در نظام حقوق کیفری بین‌المللی برخوردار شده‌اند.»^{۱۴}

در واقع، در رویه دادرسی‌های بین‌المللی قبل از تشکیل دیوان، بزه‌دیده؛ تنها به‌عنوان شاهد، واجد قابلیت مداخله و ایفای نقش در دادرسی بود. علی‌رغم مقررات اشاره شده و عملکرد این دادگاه‌ها، اولین رئیس دادگاه یوگسلاوی پیشین، بیان می‌دارد: «یگانه جایگزین متمدانه میل به انتقام، اجرای عدالت ترمیمی است».^{۱۵} در دیوان کیفری بین‌المللی، بزه‌دیدگان، ضمن مراحل رسیدگی حق دارند که دیدگاه‌ها و نگرانی‌هایشان را به قضات اعلام نمایند. از این حق به «مشارکت» تعبیر شده است که بیشتر از طریق نمایندگان حقوقی بزه‌دیدگان، اعمال می‌شود. در واقع، «اساسنامه رم، به‌عنوان سند تأسیس دیوان، نسبت به دادگاه‌های بین‌المللی پیشین، از طریق شناسایی، مشارکت، محافظت و اقدامات حمایتی، به بزه‌دیده نقش بسیار بیشتری در آیین رسیدگی به جرایم داده است».^{۱۶} اهمیت موقعیت بزه‌دیدگان در

۱۴. رضوی‌فرد و فقیه محمدی، پیشین، ۱۹۹.

15. Mark Findlay and Clare McLean, "Emerging International Criminal Justice", *Criminal Justice*, 18, 3(2007), 457- 480.

16. Luke Moffett, "Realising Justice for Victims before the International Criminal Court", *International Crimes Database*, 6(2014), 3.

دیدگاه تدوین‌کنندگان مقررات دیوان، به آن پایه است که چهار بخش خاص برای حمایت از بزه‌دیدگان، شامل: بخش مشارکت بزه‌دیدگان و جبران خسارت (ترمیم)، واحد بزه‌دیدگان و شهود، دفتر مشاوره عمومی ویژه بزه‌دیدگان و سرانجام صندوق تأمین بزه‌دیدگان در نظر گرفته شده است.

۲-۱- حقوق بزه‌دیدگان در مرحله تعقیب

در این قسمت کلیه حقوق متصوره و مورد شناسایی قرار گرفته بزه‌دیدگان در مرحله تعقیب مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۲-۱-۱- حق شناسایی و تکریم بزه‌دیده

«رسیدگی به شکایت بزه‌دیده که جرم و آثار آن (بزه دیدگی اولیه یا اصلی) را تجربه کرده است نباید زمینه رفتارهای تحقیق‌آمیز نسبت به او را فراهم کند»^{۱۷}. «در همین راستا مشارکت و حضور بزه‌دیده، به‌ویژه در شروع کردن دعای کیفری، نباید مصنوعی و تشریفاتی، بلکه واقعی و فعال باشد. نباید منزلت وی در حد یک شاهد یا مطلع صرف تنزل یابد. علاوه بر این، بزه‌دیده نباید در صف تماشاگران بنشیند و نمایشی تراژیک را نظاره کند که بازیگران آن دادستان، متهم، وکیل، قاضی و ... هستند»^{۱۸}.

۲-۱-۲- حق دسترسی فوری و آسان به نظام عدالت کیفری

«یکی از جهات عمده اهمیت موقعیت و نقش بزه‌دیده این است که در بسیاری از پرونده‌ها، این اطلاعات بزه‌دیدگان بوده که منجر به شروع تحقیقات از سوی دادستان شده است»^{۱۹}. دیوان متعهد به ارائه مساعدت‌های مناسب اداری و فنی قابل دسترس به بزه‌دیدگان است و در تعیین محدوده‌های زمانی فرایند رسیدگی به «ضرورت تسهیل عدالت و تسریع رسیدگی» و به‌طور خاص مدنظر قرار دادن «حقوق وکیل مدافع و بزه‌دیدگان» توجه دارد. «بر اساس حقوق بین‌الملل عرفی، لطمه به حق دسترسی و مشارکت بزه‌دیده در رسیدگی‌های کیفری بین‌المللی، زمره جهات نقض شدید حقوق بشر محسوب می‌گردد»^{۲۰}.

۱۷. علی حسن نجفی ابرندآبادی، «رویکرد جرم شناختی به قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی»، تعالی حقوق، ۱۴(۱۳۸۶)، ۵۰.

۱۸. لعل علیزاده، پیشین، ۹۸.

19. Miriam Cohen, "Victims' Participation Rights within the International Criminal Court: A Critical Overview", *Denver Journal of International Law & Policy*, 37, 3(2009), 354.

20. Ochoa S. Juan Carlos, "The ICC'S pre-trial chamber I confirmation of charges decision in the case of

۲-۱-۳- حق آگاهی یافتن از حقوق

«اصل اطلاع‌رسانی به بزه‌دیده شامل آگاهی از جریان دادرسی و آگاهی یافتن از حقوق است».^{۲۱} اگرچه بهره‌مندی از این حق محدود به این مرحله نبوده و تمام مراحل دادرسی را شامل می‌شود، اما از آنجا که شروع دادرسی‌ها با تعقیب آغاز می‌شود و امر «آگاه‌سازی» از این مرحله شروع شده؛ لذا اهمیت این حق در شروع و جریان دعوی کیفری اثر و نمود بیشتری دارد. در دیوان، این آگاه‌سازی از تکالیف واحد بزه‌دیدگان و شهود است.

۲-۱-۴- حق مکتوم ماندن هویت و نشانی بزه‌دیده

از جمله مسئولیت‌های واحد بزه‌دیدگان دیوان، تضمین حفظ رازداری از سوی تمام کارکنان، در کلیه مراحل است. نظم و تقسیم‌کاری که دیوان از طریق ایجاد واحدهای فرعی و مستقل با مسئولیت‌های مجزا در این زمینه دارد، موجب تأمین بهتر حقوق بزه‌دیدگان و نیز جلب اعتماد آنان می‌شود. «در رویه قضایی دیوان پذیرفته شده است که افشای هویت بزه‌دیده مشارکت‌کننده، برای طرفین دعوا ضرورت ندارد و قضات با توجه به شرایط هر دعوا، اقدامات لازم را برای عدم ایجاد لطمه به حقوق متهم اتخاذ خواهند کرد».^{۲۲}

۲-۲- حقوق بزه‌دیدگان در مرحله تحقیق

در این بند حقوق متصوره بزه‌دیده در مرحله تحقیق مورد موشکافی قرار می‌گیرد.

۲-۲-۱- حق حفاظت از بزه‌دیده و خانواده وی

در دیوان، تأمین اقدامات حفاظتی و امنیتی مناسب و ایجاد طرح‌های حمایتی کوتاه‌مدت و بلندمدت برای حفاظت از بزه‌دیدگان، در وهله اول، ضمن مشورت با وکلای مدافع آنان و در مرحله دوم، با در نظر گرفتن نیازها و شرایط خاص، برای هرکس که احساس شود در خطر است، لحاظ می‌گردد. به تدابیر گسترده حفاظتی از بزه‌دیدگان در تمام مراحل بارها در مقررات دیوان اشاره شده است. اتخاذ تدابیری مانند استفاده از نام‌های مستعار و مشارکت بزه‌دیده از طریق ویدئوکنفرانس در همین راستا صورت گرفته

prosecutor V. Thomas Lubanga Dyilo: between application and development of international criminal law", *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 16, 1(2008), 39-58.

۲۱. زینب باقری‌نژاد، اصول آیین دادرسی کیفری (تهران: خرسندی، ۱۳۹۴)، ۳۴۱.

۲۲. رضوی‌فرد و فقیه محمدی، پیشین، ۲۳۳-۱۹۵.

است. «مواد ۸۷ و ۸۸ آیین دادرسی و ادله دیوان، دو قاعده اساسی در رژیم حفاظتی دیوان هستند که اختصاصاً به بحث حفاظت از بزه‌دیدگان و شهود می‌پردازند. این مواد، اساساً از بند ۱ ماده ۶۸ و بند ۲ ماده ۶۹ اساسنامه رم نشئت گرفته‌اند».^{۲۳} در بند ۵ ماده ۶۸ اساسنامه، تصریح شده است که چنانچه افشای مدارک یا اطلاعات، شاهد یا خانواده او را در معرض خطر شدید قرار دهد، دادستان می‌تواند تا جایی که این امر منافی با حقوق متهم نباشد به ارائه خلاصه‌ای از آن اکتفا نماید. در این زمینه، هرچند اساسنامه راجع به بزه‌دیده و خانواده وی ساکت است، اما به نظر می‌رسد منعی در جهت تعمیم آن به ایشان نداشته باشیم. در همین راستا، بند ۱ ماده ۸۸ آیین‌نامه دبیرخانه دیوان نیز تأکید کرده است که باید از اطلاعات مربوط به خانواده بزه‌دیدگان که ممکن است در معرض خطر باشند، محافظت شود.

۲-۲-۲- حق مشارکت در تحقیقات و ارائه ادله

بزه‌دیده بهترین شخصی است که با ارائه اطلاعات و جزئیات از زوایای رویداد مجرمانه، می‌تواند مقامات تحقیق را در کشف حقیقت و درک صحیح از چگونگی رخدادها یاری نماید. اظهارنظر بزه‌دیده راجع به آثار جرم بر خود و نیز حکم محکومیت و آنچه بزه‌کار را مستحق اعمال آن می‌داند از حقوق بزه‌دیده محسوب می‌شود. بزه‌دیدگان به‌منظور مشارکت در دیوان، باید فرم‌های درخواست را که از طریق سایت دیوان، قابل دسترس است، تنظیم نمایند. یکی از حقوق دانانی که نمایندگی بزه‌دیدگان در وضعیت دارفور را بر عهده داشت، گفته است که تکمیل درخواست از سوی بزه‌دیدگان، دانش حقوقی بسیار زیادی را می‌طلبد و لذا انجام آن توسط اشخاص غیرمتخصص مقدور نیست. «مقررات موضوعه دیوان در خصوص مشارکت بزه‌دیدگان، کلی است و این امر، قضات را قادر می‌سازد تا رویکرد موسعی در این راستا اتخاذ نمایند».^{۲۴}

۲-۲-۳- حق اطلاع از محتویات پرونده

دیوان از طریق واحد شهود و بزه‌دیدگان، مکلف است به نمایندگان بزه‌دیدگان، اطلاعات کافی و تسهیلات ضروری در اجرای مستقیم وظایفشان را ارائه نماید.

۲-۲-۴- حق برخورداری از وکیل و معاضدت حقوقی

23. Helen Brady, "Disclosure of Evidence", in *Elements and Rules, Criminal Court: The Search and Seizure Right to Privacy*, the *Yale journal of International Law*, 26(2001), 343.

۲۴. رضوی‌فرد و فقیه محمدی، پیشین، ۱۹۵.

اساسنامه رم، اولین و تنهاترین مرجع در میان مراجع کیفری بین‌المللی است که به بزه‌دیده این امکان را می‌دهد، نماینده قانونی داشته باشد. مساعدت بزه‌دیدگان در برخورداری از مشاور حقوقی و سازمان‌دهی نمایندگان قانونی آنان بر عهده واحد بزه‌دیدگان و شهود در دیوان است. برای این منظور فهرستی از وکلا و مشاوران در اختیار بزه‌دیده قرار می‌گیرد؛ البته این امر مانع از انتخاب کسانی خارج از فهرست که واجد معیارهای تخصصی اعلام شده باشند، نمی‌گردد؛ علاوه بر این، برای کسانی که استطاعت مالی ندارند، امکان برخورداری رایگان از وکیل در نظر گرفته شده است. حتی مساعدت مالی مناسب در این خصوص هم می‌تواند برای بزه‌دیده لحاظ گردد. افزایش روزافزون ارائه درخواست‌های بزه‌دیدگان برای بهره‌مندی از مساعدت‌های حقوقی از طریق نمایندگی قانونی، نشان‌دهنده اعتماد آنان به این نهاد است. میزان کمک‌های مالی به نمایندگان قانونی بزه‌دیدگان در سال ۲۰۱۲ حدود ۴/۹ میلیون یورو بوده است.

۲-۲-۵- حق درخواست صدور قرار تأمین خواسته و تضمین زیان وارده به بزه‌دیده

«قرار تأمین خواسته یکی از سازکارهای حمایتی از بزه‌دیده برای تضمین و تسهیل دستیابی وی به جبران خسارت است. قطعی و غیرقابل اعتراض بودن این قرار، چنین تضمینی را تقویت می‌کند».^{۲۵} دیوان، مقررات بسیاری را به تأمین و جبران خسارات بزه‌دیدگان اختصاص داده است. در ارزیابی خسارات و شیوه‌های جبران، دیدگاه‌های بزه‌دیدگان در جلسه‌ای مستقل، استماع می‌شود. شعبه مقدماتی باید همکاری کشورها را در خصوص انجام اقدامات تأمینی به‌منظور ضبط اموال و به‌ویژه برای حفظ منافع آتی بزه‌دیدگان جلب نماید. «صندوق تأمین» که توسط مجمع کشورهای عضو اداره می‌شود برای حفظ منافع بزه‌دیدگان و خانواده‌های آنان؛ به‌ویژه در مواردی که به هر ترتیب، اخذ تأمین و جبران از سوی بزهارکار امکان‌پذیر نباشد، اقدامات مناسب را معمول می‌نماید.

۲-۲-۶- حق بزه‌دیده به محرمانه ماندن تحقیقات

«مراحل گوناگون فرایند جنایی باید به‌گونه‌ای باشد که هراس بزه‌دیده را از تهدیدها و اقدامات تلافی‌جویانه متهم به پایین‌ترین سطح برساند و با حفاظت از زندگی خصوصی وی در او احساس امنیت ایجاد کند».^{۲۶} دیوان دادستان را مسئول نگهداری، حفاظت و امنیت اطلاعات و ادله جمع‌آوری‌شده در

۲۵. پیمان ابراهیمی، «بزه‌دیده به‌منزله شاکی و حقوق او در مقررات دادرسی کیفری ایران»، حقوقی دادگستری، ۶۹، ۶۲-۵۲، ۳۰۲، (۱۳۸۴)۵۳.

۲۶. لعل علیزاده، پیشین، ۱۱۷.

جریان تحقیقات می‌داند. همچنین دیوان در انتشار اسناد، امانت‌داری و حفاظت امنیت بزه‌دیدگان را تضمین نموده است. دیوان در راستای جلوگیری از آشکارسازی هویت یا محل سکونت بزه‌دیده تدابیری چون پاک کردن اطلاعات از بایگانی، استفاده از اسم مستعار و غیرعلنی بودن رسیدگی را می‌تواند اتخاذ نماید.

۲-۲-۷- تساوی سلاح‌ها و هم‌ترازی حقوق بزه‌دیده با متهم

«کوشش برای ایجاد برابری میان بزه‌دیده و بزه‌کار، دغدغه‌ای کلاسیک در نظریه دادگری ارسطو است. دادگری اصلاح‌گر درصد ایجاد برابری است که پیش از عمل خطا کارانه میان بزه‌دیده و بزه‌کار وجود داشته است».^{۲۷} بزه‌کار و بزه‌دیده به‌عنوان کنشگران اصلی جرم محسوب می‌شوند و با ابتنای بر اصل «تساوی سلاح‌ها»، حمایت از بزه‌دیده نباید حقوق مسلم و بنیادین و تضمینات اساسی برای متهم و بزه‌کار را مخدوش نماید. لذا طرفین باید بتوانند فرصت و امکانات مناسب به‌منظور دسترسی به عدالت را داشته باشند. طبق اصل یاد شده، همه اشخاص باید بدون تبعیض، حق دسترسی یکسان به دادگاه داشته باشند. هم‌ترازی حق‌ها یک هنجار راهبردی کلی حقوق بشری است که شناسایی و احقاق حق‌های بزه‌دیده و متهم در دادرسی دادگرانه را با یکدیگر سازش می‌دهد. «هدف دادگری جنایی بر پایه این اصل هم‌ترازی، عبارت است از شناسایی و فراهم کردن زمینه احقاق هم‌تراز حق‌های دو بازیگر فرایند جنایی، یعنی؛ متهم و بزه‌دیده».^{۲۸} در همین راستا، دیوان به‌منظور تساوی سلاح‌ها، تلاش نموده است تا حق بزه‌دیده راجع به ارائه دلیل را از طریق نقش دادستان و وکیل مدافع، محدود کند و در جهت نیل به دادرسی بی‌طرفانه و منصفانه، تلاش شده که اصل هم‌ترازی میان بزه‌دیده و متهم مراعات گردد. با وجود این، دستیابی به توازن درخور میان بزه‌دیده و متهم، یکی از چالش‌های اصلی فراروی دیوان در آینده است.

۲-۲-۸- حق برخورداری از مترجم و کارشناس

اساسنامه دیوان در پاراگراف ۱ ماده ۶۷، برای متهم حق برخورداری از مترجم رایگان را در نظر گرفته است، اما برای بزه‌دیده، به‌روشنی به چنین حقی اشاره نشده است. با وجود این، دیوان به‌طور کلی خود را

۲۷. جرج فلچر، «جایگاه بزه‌دیدگان در نظریه سزادهی»، ترجمه مهرداد رایجیان اصلی، حقوقی دادگستری، ۷۲، ۶۲-۶۳ (۱۳۸۷)، ۳۱۳-۳۱۴.

۲۸. مهرداد رایجیان اصلی، بزه‌دیده‌شناسی حمایتی، چاپ دوم (تهران: دادگستر، ۱۳۹۰)، ۱۲۷.

متعهد به فراهم نمودن خدمات ترجمه‌ای کتبی و شفاهی لازم برای همگان می‌داند.

۲-۳- حقوق بزه‌دیدگان در مرحله دادرسی

«بزه‌دیده به‌عنوان شاکی، حقوقی را در مرحله دادرسی دارا می‌باشد که بتواند از صحت دلایل ارائه شده و ادعای خویش دفاع کند و روند دادرسی را به‌سوی صدور حکمی با در نظر گرفتن کلیه جوانب و آثار وارده از جرم بر خود، هدایت کند».^{۲۹}

۲-۳-۱- حق برخورداری از دادرسی عادلانه

در اسناد دیوان، بزه‌دیده نیز طی مواد پراکنده به همراه متهم از حقوقی برخوردار شده است که تضمین‌کننده یک دادرسی عادلانه است. از جمله مطابق پاراگراف ۲ ماده ۶۴ اساسنامه، شعبه بدوی باید مراقبت نماید که محاکمه، منصفانه و سریع بوده و با احترام کامل به حقوق متهم و توجه شایسته به حمایت از قربانیان و شهود انجام شود.

رسیدگی به دعوی در یک دادگاه صالح، رسیدگی توسط قضات مستقل و بی‌طرف و تساوی در برابر قانون از جمله عناصری هستند که یک دادرسی منصفانه را برای بزه‌دیده تضمین می‌کنند.

۲-۳-۲- حضور و دخالت بزه‌دیده در دادرسی

به دلیل آنکه بزه‌دیده یکی از اصحاب دعوی محسوب می‌شود لذا دخالت وی در دادرسی، امری مطابق قاعده و مورد انتظار است. اسناد دادگاه کیفری بین‌المللی نیز تا حدی به این ضرورت توجه کرده و بزه‌دیده را در مرحله دادرسی کیفری دخیل نموده است. ماده اصلی مرتبط با این موضوع، ماده ۶۸ است که در آن حمایت از بزه‌دیدگان و شهود و شرکت آنها در دادرسی انعکاس یافته است. همچنین مطابق پاراگراف ۳ ماده ۶۹، طرفین می‌توانند ادله و مدارک خود را برای تشخیص واقعیت به دیوان تسلیم نمایند. به تبع بزه‌دیده نیز از این امر مبرا نبوده و می‌تواند در صورت داشتن ادله و مدارک، تسلیم دیوان نماید تا دیوان بر اساس مقررات لازم و در صورت تأیید شدن مدارک تقدیمی از سوی بزه‌دیده با توجه به آنها اتخاذ تصمیم نماید.

۲-۳-۳- حفاظت از بزه‌دیده و شاهد برای حضور در جلسه دادرسی

۲۹. لیباسادات اسدی، حقوق بزه‌دیده در دادرسی‌های کیفری بین‌المللی (تهران: انتشارات سمت: دانشگاه امام صادق، ۱۳۹۲)، ۲۱۴.

اساسنامه دیوان و آیین دادرسی و ادله، به حفظ امنیت بزه‌دیده و شاهد توجه خاص نموده و در این راستا علاوه بر اقدام‌های حفاظتی نسبت به بزه‌دیده و شاهد در مسئله حضور، در پذیرش ادله‌ای که مرتبط با امنیت این افراد است نیز تساهل و تسامح نموده است. به همین منظور پاراگراف (۱) ماده ۶۸ اساسنامه که صدر آن به اختیار دیوان در به‌کارگیری اقدام‌هایی به‌منظور حفاظت از قربانیان و شهود اشاره دارد، در ادامه مقرر داشته است: «دادستان نیز چنین تدابیری را به‌ویژه در جریان تحقیق و تعقیب جرم اتخاذ خواهد کرد». تنها محدودیت وارد بر این اقدام‌ها که در انتهای همان پاراگراف آورده شده، این است که «این تدابیر نباید منافعی یا معارض با حقوق متهم و یک محاکمه منصفانه و بی‌طرفانه باشد».

به‌طور معمول گستره جنایات در جرایم تحت صلاحیت دیوان اجازه نخواهد داد، همه بزه‌دیدگان بتوانند در جریان تحقیق یا دادرسی در جایگاه شاکی قرار گیرند؛ بنابراین بخش زیادی از متحملین بزه، لاجرم در مقام شاهد در دادرسی مشارکت می‌کنند. هرچند بزه‌دیدگانی که در مقام شاهد در دادگاه حاضر می‌شوند این امکان را نخواهند داشت که دیدگاه‌ها و نگرانی‌های خود را در دیوان اعلام کنند؛ اما همین فرصت هم برای تقویت جبهه شکات مغتنم خواهد بود. ضمن آنکه شهادت شهود به معنای مطلق آن نیز به‌عنوان یکی از مؤثرترین ادله اثبات دعوا در دیوان اهمیت فراوانی دارد. حفاظت از شهود بزه‌دیده و بزه‌دیدگان شاهد و تأمین امنیت آنان در مراحل دادرسی به‌گونه‌ای که آثار آن به بعد نیز تسری یابد، در این عنوان یعنی تأمین امنیت بزه‌دیده قرار می‌گیرد؛ زیرا شهود بزه‌دیده در اثبات جرم که بزه‌دیده را نیز منتفع می‌کند، دخالت دارند. تشخیص ضرورت حفاظت در مرحله تحقیقات مقدماتی توسط شعبه بدوی صورت می‌گیرد. مطابق بخش (ج) پاراگراف (۳) ماده ۵۷ اساسنامه دیوان، شعبه بدوی می‌تواند در صورت ضرورت، حفاظت و اختفای بزه‌دیده و شهود را مقرر نماید. همچنین مطابق بخش (ه) پاراگراف (۶) ماده ۶۴ اساسنامه، شعبه بدوی در ایفای وظایف خود، قبل یا در حین محاکمه، می‌تواند در صورت لزوم حفاظت از متهم، شهود و بزه‌دیدگان را مقرر نماید.

از سوی دیگر قواعد دادرسی و ادله در پاراگراف (۲) قاعده ۱۷ واحد بزه‌دیدگان و شهود را مکلف نموده است تا در رابطه با تمام شهود و بزه‌دیدگانی که در دادگاه حاضر می‌شوند و سایر کسانی که به سبب گواهی ارائه شده به‌وسیله این شهود، در معرض خطر قرار می‌گیرند، مطابق با نیازهای ویژه و اوضاع و احوال آنان اقدام‌های حفاظتی انجام دهد. این اقدام‌ها می‌تواند شامل موارد ذیل باشد:

- پشتیبانی از آنان از طریق حمایت کافی و اقدام‌های حفاظتی در برنامه‌های بلندمدت و کوتاه‌مدت
- توصیه به نهادهای دیوان برای تصویب اقدام‌های حمایتی و رایزنی با دولت‌های ذی‌ربط در مورد

این اقدام‌ها

- ارائه آموزش به طرفین دعوی یا دیوان در خصوص امنیت
- رایزنی با دادسرا و پیشنهاد یک روش جاری با تأکید بر ماهیت امنیت و رازداری برای مأمورین
تحقیق دیوان، وکلای مدافع و سازمان‌های تحقیقاتی و غیردولتی که با درخواست دیوان طرف
همکاری هستند.

یکی از روش‌های حفاظت از بزه‌دیدگان شاهد، استفاده از نام مستعار برای آنان است. هرچند
که بعضی از محققین آن را در تضاد با حقوق متهم دانسته و اظهار می‌دارند که «یک شهادت بی‌نام
محدودیت مهمی بر حق دفاع به شمار می‌رود».^{۳۰}

بر طبق ماده ۶۹ قواعد دادرسی، عدم افشای هویت شاهد در مرحله تحقیقات، امکان‌پذیر است،
اما دادستان در مدت‌زمان مناسبی قبل از برگزاری محاکمه، با افشای هویت شهود باید به متهم اجازه
دهد که دفاعیات خود را تدارک ببیند. همچنین بر طبق ماده ۷۵ قواعد دادرسی، دادگاه می‌تواند بنا به
تشخیص خود یا درخواست یکی از طرفین یا یکی از شهود، در جلسه‌ای غیرعلنی، مبادرت به اتخاذ
تصمیماتی جهت حمایت از شهود کند که این اقدامات می‌تواند شامل مواردی مانند عدم افشای هویت
شاهد یا قربانی جرم نسبت به مطبوعات و حذف نام و اطلاعات راجع به هویت از اسناد عمومی دادگاه
باشد.

با توجه به درج این مقررات در ماده مذکور، دادگاه با مشکلی برای پذیرش درخواست دادستان جهت
برقراری اقدامات حمایتی، مواجه نمی‌شود؛ اما نکته‌ای که در ماده مذکور پیش‌بینی نگردیده، عدم
افشای هویت شاهد نسبت به متهم است.^{۳۱}

بر طبق ماده ۸۷ قواعد دادرسی، دادگاه می‌تواند بنا به تشخیص خود یا درخواست متهم یا دادستان
و یا شاهد، دستور برقراری اقدامات حمایتی را صادر کند. این اقدامات که در بند ۳ پیش‌بینی شده است،
می‌تواند شامل برگزاری غیرعلنی بخشی از دادرسی، اجازه ادای شهادت از طریق وسایل الکترونیکی
یا سایر وسایل خاص از جمله وسایل تغییر صدا و تصویر، ویدئوکنفرانس و تلویزیون مدار بسته، استفاده
از نام‌های مستعار و حذف اطلاعات راجع به هویت شهود از اسناد عمومی دادگاه شود؛ بنابراین دادگاه

۳۰. لوک والین، «قربانیان و شهود در جنایات بین‌المللی: از حق حمایت تا حق بیان»، ترجمه توکل حبیب زاده و مجتبی
جعفری، حقوقی بین‌المللی، ۲۳، ۳۴ (۱۳۸۵)، ۵۲.

۳۱. علیرضا تقی‌پور، «محدودیت‌های حق پرسش متهم از شاهد در قواعد دادرسی و رویه قضایی دادگاه‌های کیفری
بین‌المللی»، مطالعات حقوق تطبیقی معاصر، ۲، ۲ (۱۳۹۰)، ۳۳.

می‌تواند اقدامات دیگری را با توجه به اوضاع و احوال هر پرونده، مدنظر قرار دهد. ماده ۸۷ از مواد ۶۸ و ۶۹ اساسنامه، نشئت گرفته است و به همین دلیل دادگاه باید مراقبت نماید که اقدامات مذکور، منافاتی با حقوق متهم نداشته باشد.

طبق بند ۲ ماده ۸۷ قواعد دادرسی دادگاه دائمی کیفری بین‌المللی، درخواست برقراری اقدامات حمایتی نمی‌تواند توسط یکی از طرفین و بدون اطلاع طرف دیگر انجام شود. بدین ترتیب، تفاوت ماده ۸۷ قواعد دادرسی با ماده ۸۸ این است که ماده ۸۸ راجع به اقدامات ویژه است. در حالی که ماده ۸۷ در زمینه اقدامات حمایتی است. به همین دلیل، دادگاه با در نظر گرفتن وضعیت شهود می‌تواند به استناد ماده ۸۷ مبادرت به تشکیل جلساتی با حضور طرفین دادرسی کند و با استناد به ماده ۸۸ تنها با حضور یکی از طرفین، تشکیل جلسه دهد؛ بنابراین هر فردی اعم از دادستان یا متهم یا شاهد که این درخواست را طبق ماده ۸۷ مطرح می‌کند باید طرف دیگر را در جریان قرار دهد تا او بتواند نظرات خود را در دادگاه، مطرح سازد. استفاده از ابزارهایی همچون تلویزیون مدار بسته و یا وسایل تغییر صدا و تصویر، بدین دلیل در نظر گرفته شده است که شاهد را از حرکات تهدیدآمیز متهم و یا شوک مجدد نامبرده با مشاهده متهمی که ادعا می‌شود مرتکب جرایمی گردیده است، محافظت کند؛ اما واقعیت آن است که عدم حضور شاهد در صحن اصلی دادگاه، احتمال بیان حقیقت از سوی نامبرده را کاهش می‌دهد؛ به عبارت دیگر، احتمال عدم بیان حقیقت در مواقعی که شاهد از مکان دیگری مبادرت به ادای شهادت می‌کند، به دلیل آنکه تحت تأثیر فضای دادگاه قرار ندارد، به مراتب بیشتر است. همچنین وسایل تغییر صدا و تصویر، از جمله مواردی به شمار می‌روند که می‌توانند توانایی متهم، به انجام پرسش از شاهد را به نحو قابل توجهی کاهش دهد، زیرا طرز بیان و لحن صدای شاهد معمولاً در هنگام ادای شهادت تغییر می‌کند.

در نهایت اینکه یکی از تضمینات عدم تکرار جرم نسبت به بزه‌دیده، تحقیق وقایع، افشای کامل و علنی حقایق به نحوی است که چنین افشایی موجب صدمه غیرضروری بیشتر یا تهدید علیه سلامت بزه‌دیده، شهود یا دیگران نگردد.

۲-۳-۴- رعایت کرامت و ارزش انسانی بزه‌دیده

این حق در کلیه مراحل دادرسی بایستی مورد توجه قرار گیرد. به بیان دیگر اصل تشکیل دیوان و مقررات مربوط به صلاحیت و رسیدگی آن، همگی در جهت حرمت‌گذاری به کرامت انسانی است. از جمله مواد مصرح می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

الف: بند (ج) پاراگراف (۱) ماده ۵۴ اساسنامه که در آن از وظایف داستان من جمله احترام به حقوق اشخاص نام برده است که شامل متهم و بزه‌دیده می‌باشد.

ب: پاراگراف (۲) ماده ۶۴ انجام محاکمه توسط شعبه بدوی را با توجه شایسته حمایت از بزه‌دیدگان و شهود ممکن دانسته است.

ج: پاراگراف (۱) ماده ۶۸ اساسنامه، رعایت منزلت بزه‌دیده را در دیوان ضروری شناخته است.
د: پشتیبانی از قربانیان جرم از طریق حمایت کافی و تنظیم طرح‌های بلندمدت و کوتاه‌مدت حمایتی که در بند (الف) پاراگراف (۲) قاعده ۱۷ مورد اشاره قرار گرفته است.
ه: بند (ج) پاراگراف (۲) قاعده ۷۳، به رسمیت شناختن حریم خصوصی افراد در مواردی که شعبه دیوان در خصوص افشای اظهارات و اطلاعات محرمانه تصمیم می‌گیرد را گوشزد کرده است.

۲-۳-۵- حق داشتن نماینده

مطابق بند (ج) پاراگراف (۲) ماده ۵۵ برخورداری از معاضدت قضایی از حقوق اشخاص اعم از متهم و بزه‌دیده در طول دادرسی شناخته شده است. با عنایت به واقعیت حضور بزه‌دیدگان و شهود در دادرسی‌های کیفری بین‌المللی، در نظر گرفتن مرجعی که بتواند نقشی همانند وکیل برای بزه‌دیدگان بازی کند، ضروری است. مطابق پاراگراف (۳) ماده ۶۸ اساسنامه دیوان، نظرات و دغدغه‌های بزه‌دیدگان می‌تواند توسط نمایندگان حقوقی آنان ارائه شود. البته این مهم در صورتی رخ می‌دهد که دیوان بر اساس قواعد دادرسی و ادله چنین امری را مناسب تشخیص دهد. مطابق پاراگراف (۵) قاعده ۹۰، در صورتی که بزه‌دیده یا بزه‌دیدگان، فاقد امکانات کافی برای پرداخت هزینه قانونی مشترک انتخاب‌شده به‌وسیله دیوان باشند می‌توانند از مساعدت دبیرخانه از جمله کمک مالی (در صورت اقتضا) برخوردار شوند. همچنین لازم به ذکر است که قاعده ۹۳ اخذ دیدگاه‌های بزه‌دیدگان شرکت‌کننده در دادرسی و نمایندگان قانونی آنان را در مورد هر مسئله‌ای از اختیارات شعبه بدوی قرار داده است.

۲-۴- حقوق بزه‌دیدگان در مرحله صدور و اجرای حکم

حقوق بزه‌دیده در این مرحله و مرحله بعد از آن (اجرای حکم) نیز باید مورد توجه قرار گیرد؛ به عبارت دیگر صدور حکم، نتیجه دادرسی است و لذا از اهمیت بالایی برخوردار است. تمهیداتی که اساسنامه و قواعد دادرسی و ادله دیوان و آیین‌نامه‌های مربوطه، به نفع بزه‌دیده لحاظ کرده است عبارت‌اند از:

۲-۴-۱- توجه به وضعیت بزه‌دیده در اثبات جرم

گفته شده که «فجایع جنسی که در جنگ‌های داخلی یوگسلاوی سابق و رواندا صورت گرفت، آثار سوء و گاه غیرقابل جبران بی‌شمار ناشی از این جرایم را بر روح و روان بزه‌دیدگان روا داشت و علت توجه خاص اسناد دادگاه کیفری بین‌المللی به این‌گونه جرایم نیز بوده است. در واقع دیوان بین‌المللی کیفری بسیاری از دیدگاه‌های خود را از دادگاه‌های یوگسلاوی سابق و رواندا اخذ نموده و از تجربیات این دو دادگاه برای تکمیل قوانین خود استفاده کرده است».^{۳۲} اساسنامه دیوان در موارد مختلف با اشاره به گروه‌های خاص که نیاز به حمایت بیشتری دارند، به قربانیان خشونت‌های جنسی در کنار کودکان و سالمندان اشاره کرده است. از جمله این موارد می‌توان به قاعده ۷۰، اصول راهبردی در مورد خشونت جنسی اشاره کرد.

۲-۴-۲- جبران خسارات بزه‌دیده (صدور حکم و ارزیابی خسارت)

ترمیم خسارات ناشی از جرم در کنار مجازات متهم، باید حین صدور رأی مورد نظر قرار گیرد. همچنین به مسئولیت دولت‌ها به‌عنوان عضو جامعه بین‌المللی در ترمیم خسارت بزه‌دیده باید توجه شود. ماده ۷۵ اساسنامه دیوان تحت عنوان «پرداخت خسارت به قربانیان» به نحوه گنجانیدن این الزام در حکم و نقش بزه‌دیده در این خصوص، توجه کرده است. همچنین دولت‌های عضو مکلف به ترتیب اثر دادن نسبت به تصمیمات متخذه در این ماده در خصوص جبران خسارت بزه‌دیدگان شده‌اند و نکته مهم‌تر اینکه این ماده نباید با حقوق بزه‌دیدگان که در حقوق داخلی یا اسناد بین‌المللی قید شده است، منافات داشته باشد. نحوه ارائه درخواست توسط بزه‌دیده در قاعده ۹۴ آیین دادرسی و ادله ذکر شده است. همچنین مواردی که دیوان بر اساس شرایط خاص، خود تمایل به پیگیری موضوع جبران خسارت دارد، در قاعده ۹۵ ذکر شده است. از سوی دیگر لازم به ذکر است که تعیین میزان خسارت ناشی از جرم، مقدمه حکم به جبران خسارت است. در همین راستا قاعده ۹۷، قواعد دادرسی و ادله، با عنوان ارزیابی غرامت‌ها، بدون توجه به نوع صدمه، تقویم آن را مدنظر قرار داده است. قواعد دیوان به بزه‌دیده اجازه می‌دهد در خصوص نوع جبران که می‌تواند اعاده وضع به حال سابق، یا سایر اشکال جبران خسارت باشد، اظهارنظر کند؛ و در نهایت اینکه بند (۲) ماده ۷۵ صدور قرار نحوه جبران خسارت را علیه محکوم‌علیه ممکن دانسته است. «اگرچه دیوان در صورت اقتضا می‌تواند دستور دهد که پرداخت‌های مربوط به غرامت از طریق صندوق

32. Ana Elena Obando, "The International Criminal Court: An Opportunity for Women", Women's Human Rights Net (August 2004).

امانی صورت گیرد».^{۳۳}

جبران خسارت بزه‌دیده به‌طور کامل در اسناد دادگاه بین‌المللی کیفری لحاظ نشده است. ماده ۲۴ اساسنامه در پاراگراف سوم، صدور به حکم به جبران خسارت قربانیان جرم را تنها از طریق استرداد اموال یا منافی که از طریق عمل مجرمانه تحصیل شده است، به صاحبان آنها، امکان‌پذیر دانسته است. این پاراگراف با کلمه «می‌توانند» شعب بدوی را مختار به این تدبیر نموده است، اما بند «ب» قاعده ۸۸ با کلمه «باید» شعبه را مکلف نموده است که بر اساس قاعده ۱۰۵ دستور استرداد اموالی را که توسط متهم به‌طور غیرقانونی برده شده یا با شراکت و معاونت او اخذ شده است، صادر کند.

اساسنامه دیوان در بند (ه) پاراگراف (۳) ماده ۵۷، امکان تأمین اموال متهم را در نظر گرفته است. مطابق این بخش، در صورتی که مجوز دستگیری یا احضاریه‌ای مطابق ماده ۵۸ صادر شود، با توجه به اعتبار ادله و حقوق طرفین دعوی به نحو مقرر در این اساسنامه و آیین دادرسی ادله، همکاری دولت‌ها را برای انجام اقدام‌های تأمینی به‌منظور ضبط اموال به‌ویژه حفظ منافع نهایی بزه‌دیدگان، بر اساس بند (ی) پاراگراف اول ماده ۹۳، طلب می‌نماید.

همچنین لازم به ذکر است که «اساسنامه دیوان، توسل به دادگاه ملی یا دیگر مراجع صلاحیت‌دار را برای صدور حکم به جبران خسارت ضروری نمی‌داند؛ ترمیم خسارات ناشی از جرم در کنار مجازات متهم، باید هنگام صدور رأی مورد نظر قرار گیرد».^{۳۴} بدین منظور ماده ۷۵ اساسنامه دیوان، تحت عنوان «پرداخت خسارت به قربانیان» به نحوه گنجانیدن این الزام در حکم و نقش بزه‌دیدگان در این خصوص، توجه کرده است. به نظر برخی حقوق‌دانان «این ماده پیشرفت فوق‌العاده‌ای محسوب می‌شود زیرا نه فقط جبران خسارت مادی بلکه اعاده وضع به حال سابق و اعاده حیثیت را پیش‌بینی می‌کند».^{۳۵} همچنین محکومیت مرتکب به جبران خسارت بزه‌دیده جرم، تنها منوط به درخواست بزه‌دیده نیست، دیوان نیز می‌تواند رأساً به این امر اقدام کند، هرچند چنین اقدامی از سوی دیوان، منوط به وجود شرایط خاص است.

«چنین اختیاری در نخستین پرونده دیوان یعنی پرونده «لوبانگو» در مورد وضعیت کنگو، توسط دادرسان شعبه دادرسی اعمال شد. توماس لوبانگو دی‌یلو رهبر یکی از گروه‌های شبه‌نظامی مخالف

۳۳. اسدی، پیشین، ۲۶۸.

۳۴. اسدی، «جبران خسارت ناشی از جرم در دادرسی‌های کیفری بین‌المللی»، حقوقی دادگستری، ۷۳، ۶۸ (۱۳۸۸)، ۷۵.
35. Obando, Op. Cit. 13.

دولت کنگو، در سال ۲۰۱۲ میلادی به ارتکاب جرم جنگی به کار گرفتن کودک‌سرباز در محاصمه، مجرم شناخته و به ۱۴ سال حبس محکوم شد. شعبه دادرسی رسیدگی‌کننده به پرونده لوبانگو، در رأی محکومیت خود با ملزم ساختن محکوم‌علیه به جبران خسارت قربانیان به صورت جمعی، اصول جبران خسارت را در ۲۵ بند تشریح نمود.

۱- جبران خسارت بزه‌دیدگان در راستای تکمیل وجه تنبیهی عدالت کیفری با اعمال بزه‌دیده‌مداری است. در واقع دیوان تأکید می‌کند که عدالت کیفری علاوه بر عطف توجه به بزه‌کار و مجازات وی، می‌بایست حمایت از بزه‌دیده را نیز در قانون توجه قرار دهد.

۲- برنامه جبران خسارت، بخشی از کارکرد دیوان است و موفقیت دیوان در پرتو توفیق در اجرای جبران خسارت نیز می‌بایست سنجیده و ارزیابی شود.

۳- جبران خسارتی که از مجرای دیوان حاصل می‌گردد مانعی در مسیر بهره‌مندی از جبران خسارت‌های دیگری که در سطح و نظام ملی برای قربانیان مقرر می‌شود نخواهد بود.

۴- بزه‌دیده بر دو قسم بزه‌دیده مستقیم و غیرمستقیم است. «بزه‌دیده غیرمستقیم» علاوه بر خانواده قربانی مستقیم، عبارت‌اند از هر فردی که تلاش نموده است تا از ارتکاب جرم واقع شده جلوگیری نماید، افرادی که هنگام کمک‌رسانی به قربانی متضرر شده‌اند.

در بزه‌دیده غیرمستقیم وجود «رابطه شخصی» میان بزه‌دیده مستقیم و غیرمستقیم شرط لازم است. ۵- در تعیین مصادیق خانواده قربانی، تفاوت‌های فرهنگی و ساختارهای اجتماعی جوامع مختلف لحاظ می‌شود لیکن فرزندان و همسر بی‌شک داخل در این عنوان هستند.

۶- اشخاص حقوقی نیز می‌توانند مشمول عنوان بزه‌دیده مستحق جبران خسارت واقع شوند مانند سازمان‌های غیرانتفاعی و خیریه‌ها.

۷- «ضرر» موضوع جبران خسارت می‌بایست شخصی باشد و بر سه قسم است: مادی، جسمی و روانی.

۸- میان «ضرر» وارده و «جرم» ارتکاب‌یافته می‌بایست رابطه سببیت جاری باشد.

۹- برابری در رسیدگی و برخورد می‌بایست در جبران خسارت بزه‌دیدگان حاکم باشد آن هم با رعایت ملاحظات انسانی و مراعات کرامت انسانی قربانیان؛ بنابراین حفظ آسایش و حریم خصوصی ایشان ضروری است.

۱۰- فرایند جبران خسارت نمی‌بایست به بزه‌دیدگی ثانویه و در معرض فشار واقع شدن و برچسب

خوردن بیانجامد.

۱۱- در جبران خسارت برابری جنسیتی به‌عنوان یک اصل می‌بایست لحاظ گردد.

۱۲- جبران خسارت اثر مترتب بر مسئولیت کیفری است که به‌وسیله حکم محکومیت اثبات می‌گردد و همچنین مجرمیتی که در پرتو مجازات تحمیل شده احراز می‌شود.

۱۳- میان میزان جبران خسارت و میزان خسارت وارده از یک سو و میزان مشارکت محکوم‌علیه در تحقق آن جرم و ضرر می‌بایست تناسب برقرار باشد.

۱۴- احراز رابطه سببیت میان ضرر و جرم، احراز مسئولیت کیفری و مجرمیت نیست و بنابراین معیار اثباتی آن پایین‌تر از آستانه اثباتی مجرمیت است.

پایین بودن آستانه اثبات ایراد ضرر و رابطه سببیت با رفتار مجرمانه نیز با هدف حمایت از بزه‌دیدگان است چراکه بزه‌دیدگان عموماً در وضعیتی نیستند که به ادله مثبت مکفی برای اثبات مدعای خود دسترسی داشته باشند. توازن احتمالات همان آستانه و معیار اثباتی برای احراز رابطه سببی در اینجا می‌باشد که نه موجب یقین و زدودن تردیدها بلکه موجب ایجاد ظن و تمایل به یک احتمال از میان احتمالات مختلف می‌شود.

۱۵- در ارتباط با کودک‌سربازان و قربانیان کودک، وضعیت خاص و نیازهای ایشان می‌بایست لحاظ گردد. مهم‌ترین این نیازها لزوم تلاش برای هموار کردن مسیر بازگشت ایشان به جامعه و توانمندسازی برای این برگشت است. کودک‌سربازان برای زندگی مسئولانه در یک جامعه آزاد کمک داده شوند.

۱۶- تمامی بزه‌دیدگان دارای این حق هستند که به‌صورت داوطلبانه در فرایند جبران خسارت مشارکت کنند و نظرات خود را به سمع و نظر دیوان برسانند.

۱۷- جبران خسارت به‌صورت فردی و یا جمعی می‌تواند واقع شود. در مورد لوبانگو به‌صورت خاص، نظر دیوان بر جبران خسارت جمعی بزه‌دیدگان قرار گرفته است.

۱۸- جبران خسارت مصادیق پرشماری را در برمی‌گیرد و حصری نیست مانند پرداخت غرامت و ترمیم و اعاده وضعیت قربانی و یا سایر اعمال نمادین مانند عذرخواهی.

۱۹- اعاده وضعیت بزه‌دیده مصادیق زیادی را شامل می‌شود مانند تداوم تحصیل، بازگشت به خانواده، تأمین مسکن و شغل پیشین و بازگرداندن اموال.

۲۰- غرامت در جایی پرداخت می‌شود که خسارت اقتصادی وارده قابل شمارش و تبدیل به پول باشد

و همچنین مناسب و متناسب باشد با لحاظ وجود منابع تأمین آن. در جایی نیز که ضرر وارده در قالب مالی قابل تعریف نیست، پرداخت غرامت می‌تواند به‌عنوان یک التیام قلمداد شود؛ مانند جایی که با اضرار جسمانی به فرد قابلیت فرزندآوری وی سلب شده است و یا در موارد اضرار عاطفی و احساسی و یا از دست دادن فرصت‌های شغلی و تحصیلی.

۲۱- توان‌بخشی قربانیان نیز از موارد جبران خسارت است که شامل خدمات پزشکی و روان‌پزشکی و مراقبت‌های مرتبط با آن می‌باشد.

۲۲- جبران خسارت می‌بایست با هدف کلی جامعه‌پذیر کردن قربانی و ایجاد آشتی میان جامعه و وی صورت پذیرد.

۲۳- یکی از انواع جبران خسارت می‌تواند انتشار گسترده حکم محکومیت محکوم‌علیه باشد.

۲۴- فرایند جبران خسارت می‌بایست در یک بازه زمانی استمرار داشته باشد بنابراین پرداخت غرامت به‌عنوان نمونه یکجا نمی‌بایست صورت پذیرد بلکه در دوره‌های مختلف و به‌تناوب می‌بایست محقق شود.

۲۵- برخی از انواع ضرر عبارت‌اند از: جراحات فیزیکی، اختلالات روانی مانند افسردگی و تمایل به خودکشی، اختلال در تحصیل، جدا شدن از خانواده، در معرض ترس و خشونت واقع شدن، اختلال فرایند اجتماعی شدن، آلام روانی ناشی از دست دادن عضو خانواده، محرومیت‌های مادی که منتهی به از دست دادن کمک‌رسانی به خانواده می‌شود.^{۳۶}

۲-۴-۳- حق بزه‌دیده بر اعتراض به حکم (تجدیدنظرخواهی و اعاده دادرسی)

مطابق ماده ۸۱ اساسنامه، حق تجدیدنظر به ۲ شیوه تنها به دادستان و محکوم‌علیه اختصاص داده شده و برای بزه‌دیده حقی در اعتراض به حکم قائل نشده است؛ اما بر اساس ماده ۷۵ مربوط به پرداخت خسارت به بزه‌دیده جرم و قرار صادره بر اساس آن، بزه‌دیده یا محکوم‌علیه می‌توانند از تصمیم متخذه، تقاضای تجدیدنظر کنند.

همچنین مطابق ماده ۸۴ اساسنامه حق اعاده دادرسی تنها به محکوم‌علیه یا پس از فوت او، همسر، فرزندان، والدین یا شخصی که در موقع فوت او حاضر بوده و متوفی صریحاً و کتباً به وی وصیت به انجام چنین درخواستی نموده باشد، یا دادستان به نیابت از وی، داده شده است و برای بزه‌دیده در این مورد هیچ حقی دیده نشده است. البته لازم به ذکر است که این محرومیت بر اساس اصول پذیرفته شده در

۳۶. نژندی‌منش و آموزگار، پیشین، ۱۵۲

نظام‌های حقوقی دنیا است. هرچند که حق حضور بزه‌دیده در جلسه مربوط به رسیدگی به این ادعا منع نشده و بلامانع است.

۳- چالش‌های حمایت از حقوق بزه‌دیدگان در دیوان کیفری بین‌المللی

فعالیت‌های دیوان از زمان آغاز به کار و در طی این چند سال حکایت از چالش‌هایی دارد که این مرجع بین‌المللی در حوزه برآورد ساختن حقوق بزه‌دیدگان با آن روبه‌رو شده است.^{۳۷} در ادامه سعی بر آن خواهد بود تا این چالش‌ها و ابهامات تحلیل و بررسی شوند. (بادآوری مهم: این چالش‌ها صرف‌نظر از یکی از چالش‌های اصلی و ساختاری یعنی منع و تحدید در رسیدگی غیابی موضوع اصلی رساله می‌باشد، مورد بحثی مختصر قرار می‌گیرد.)

۳-۱- اختیار گسترده دیوان در جواز مشارکت بزه‌دیدگان

حق مشارکت و حضور در فرایندهای دادرسی از جمله حقوق اساسی بزه‌دیده در گفتمان مدرن عدالت کیفری به شمار می‌رود. این حق در اساسنامه و سایر اسناد دیوان با چالش‌هایی مهم روبرو است. بند ۳ ماده ۶۸ اساسنامه، ابتدا شرط تعرض به منافع و مصالح را برای اعطای جواز ارائه و بیان نظرات و نگرانی‌ها از سوی بزه‌دیده را مطرح می‌کند. سپس همین شرط کلی مقید به صلاح‌دید دیوان شده و این صلاح‌دید مبتنی بر عدم تعارض و تنافی با حقوق متهم^{۳۸} و عدم تعارض با محاکمه بی‌طرفانه و منصفانه می‌گردد. اساسنامه به این قیود بسنده نکرده و ذیل بند ۳ ماده ۶۸ در جایی که مقرر گردیده نماینده حقوقی جانشین بزه‌دیده شود تشخیص مناسب بودن امر توسط دیوان را شرط کرده است. مفاد

۳۷. ندا نیازمند، مهرداد رایجیان اصلی و محمدمهدی ساقیان، «چالش‌های مترتب بر حق‌های بزه‌دیده در دیوان جنایی بین‌المللی»، مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۴۹، ۱ (۱۳۹۸)، ۲۳۹.

۳۸. در این زمینه استاد رضوی‌فرد در مقاله وزین «تکامل حقوق بزه‌دیدگان از منظر مقررات موضوعه دیوان کیفری بین‌المللی» فرازی دیگر از ترجیح و تقدم بزه‌کار بر بزه‌دیده در اساسنامه دیوان را مورد توجه قرار می‌دهد: «ماده ۶۴ اساسنامه در مقام بیان عملکردها و اختیارات شعبه بدوی، احترام کامل به حقوق متهم را مقدم بر توجه به حفاظت از بزه‌دیدگان و شهود دانسته است. نتیجه بدیهی که از این ماده برمی‌آید این است که علی‌رغم تمامی نوآوری‌ها و توجهات منطبق با معیارهای مدرن حقوق بشری به بزه‌دیدگان در دیوان، باز هم حقوق متهم در اولویت قرار گرفته است. در همین راستا خاطرنشان می‌سازیم «این ماده اساساً مشابه با متن ارائه شده در پیش‌نویس کمیسیون حقوق بین‌الملل در ۱۹۹۴ است». لذا این موضوع نشان‌دهنده آن است که تمامی مباحث مطرح در خصوص بزه‌دیدگان در کنفرانس رم، نتوانسته حقوق این اشخاص را بر حقوق متهم مقدم دارد. ماده ۶۴ همچنین به شعبه بدوی اختیار می‌دهد به‌منظور حفاظت از متهم، شهود و بزه‌دیدگان، تمهیداتی ببیند. در این مورد نیز ماده ۶۴ ابتدا به حفاظت از متهم اشاره کرده است.»

۳-۳- ابهام در افراد مرتبط و خویشاوند بزه‌دیده

از ویژگی‌های مقررات استاندارد تعیین همه احتمالات و فروع یک اصل و عدم احاله آن به ابهام است؛ زیرا چنین ابهامی به تأخیر و چه‌بسا امتناع عملی احقاق حق خواهد انجامید. اساسنامه تقسیم‌بندی تقریباً جاافتاده و مقبول بزه‌دیدگان به مستقیم و غیرمستقیم را بر هم زده و شاید به‌قصد تعریف و رفع ابهام از واژه «غیرمستقیم» ابهاماتی وخیم‌تر بر آن افزوده است. ماده ۷۹ اساسنامه در خصوص صندوق امانی بزه‌دیدگان از خانواده بزه‌دیده نام برده است. «بدین ترتیب این ابهام حاصل می‌شود که آیا خانواده شخصی که بزه‌دیده مستقیم واقع می‌شود، همان بزه‌دیده غیرمستقیم محسوب می‌شود یا خیر؟ از طرف دیگر، استعمال این دو عبارت در کنار یکدیگر، با تفسیری که از گستره بزه‌دیده غیرمستقیم به اشخاصی غیر از خانواده بزه‌دیده به عمل می‌آید، می‌تواند ایجاد مناقشه کند که آیا اصولاً اطرافیان بزه‌دیده مستقیم که به نحوی دیگر جرم علیه آنها صورت پذیرفته و سطحی از آسیب را تجربه کرده‌اند نیز در دایره بزه‌دیدگان غیرمستقیم قرار می‌گیرند یا خیر؟»^{۴۰} از آن گذشته با چنین رویکردی در اساسنامه دیوان باید برای تشخیص و احراز خویشاوندی به مقررات داخلی و احوال شخصیه مراجعه کند. امری که آشکارا می‌تواند به تبعیض و تشتت منتهی شود.^{۴۱}

۳-۴- ابهام در مفهوم آسیب

مفهوم آسیب در بند الف قاعده ۸۵ از مجموعه قواعد دادرسی دیوان بسیار کلی بیان شده است. این امر اختیارات گسترده‌ای به قضات بخشیده تا مفهوم آسیب را به‌زعم خود تفسیر نمایند. در پرونده دادستان علیه توماس لوبانگو دایلو مناقشات جدی در خصوص مفهوم آسیب شکل گرفت. در نهایت شعبه تجدیدنظر برای تعیین مفهوم آسیب به قطعنامه ۱۹۸۵ ملل متحد (مشروح در صفحات پیشین این پژوهش) برای رفع معضل استناد نمود. استناد به متنی غیر الزام‌آور و اگرچه دارای اهمیت برای صدور رأی در یک مرجع عالی قضایی امری نیست که بتوان آن را قابل قبول دانست و چنین روشی که قضات به‌ناچار به کار می‌گیرند به صدور آرای متقن منتهی نمی‌شود.

Commentaries on International Law) (UK: Oxford University Press, 2010), 881.

۴۰. نیازمند، رایجیان اصلی و ساقیان، پیشین، ۲۴۶-۲۴۷.

۴۱. رضوی‌فرد و فقیه محمدی، پیشین، ۲۱۸.

نتیجه‌گیری

در این مقاله با تمرکز بر موضوع بزه‌دیدگان به‌عنوان یک سوی پدیده مجرمانه به جایگاه تاریخی، جایگاه در مکاتب حقوقی و جایگاه آن در حقوق بین‌الملل کیفری پرداخته شد. ایجاد پدیده علمی جدیدی تحت عنوان بزه‌دیده‌شناسی به‌عنوان یک جنبش مهم و تحول عمیق در عرصه جرم‌شناسی سنتی شناسایی و رویکردهای مختلف آن را برشمرده شد.

تحلیلی که آغازی نه‌چندان پر امید داشت. تا تأسیس دیوان بین‌المللی کیفری بی‌اعتنایی عمیقی نسبت به بزه‌دیدگان در نظام بین‌المللی مشهود بود که اگرچه با اقتران به دوران معاصر از ژرفنای آن کاسته شد اما این تحول نمی‌توانست همپای تحولات علمی و انقلاب‌گونه در عرصه‌های نظری و حقوق داخلی ارزیابی شود. اسناد مؤسس، آیین دادرسی و ادله دیوان بین‌المللی دادگستری در تناسب با حقوق بزه‌دیدگان مورد ارزیابی قرار گرفت. در این قضاوت و سنجش با لحاظ آنکه دیوان بین‌المللی کیفری تقریباً نخستین نهاد کیفری بین‌المللی بوده که بزه‌دیدگان را به‌عنوان بخشی از فرایند دادرسی به رسمیت شناخته است و در این عرصه نوپا و پیشرو محسوب می‌شود نقدهای مفصلی به کارکرد دیوان در حوزه بزه‌دیده‌مداری وارد شد.

زیرا با وصف آنکه در حوزه حقوق بین‌الملل کیفری تجربه اجرایی نسبت به رفتار با بزه‌دیدگان وجود نداشت اما دیوان می‌توانست با به‌کارگیری بیشتر هنجارهای پذیرفته شده جهانی در خصوص حقوق بزه‌دیدگان با قدرت بیشتری گرد فراموشی از رخسار بزه‌دیدگان جنایات بین‌المللی بزدايد؛ اما دیوان بین‌المللی دستاورد مهم دهه پایانی قرن بیستم ترجیح داد بیش از این بار و مسئولیت تحقق آرمان‌های عدالت جهانی را بر خود تحمیل نکند و به همین میزان از تحول بسنده نماید.

پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی
- ابراهیمی، بیمان. «بزه‌دیده به‌منزله شاکی و حقوق او در مقررات دادرسی کیفری ایران». حقوقی دادگستری، ۶۹، ۵۲-۵۳ (۱۳۸۴)، ۲۸۷-۳۲۴.
- https://www.jlj.ir/article_44307.html
- اسدی، لیلا سادات. «جبران خسارت ناشی از جرم در دادرسی‌های کیفری بین‌المللی». حقوقی دادگستری، ۷۳، ۶۸ (۱۳۸۸)، ۶۵-۹۱.
- <https://doi.org/10.22106/jlj.2009.11218>
- اسدی، لیلا سادات. حقوق بزه‌دیده در دادرسی‌های کیفری بین‌المللی. چاپ دوم. تهران: انتشارات سمت: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۲.
- باقری‌نژاد، زینب. اصول آیین دادرسی کیفری. تهران: خرسندی، ۱۳۹۴.
- تقی‌پور، علیرضا. «محدودیت‌های حق پرسش متهم از شاهد در قواعد دادرسی و رویه قضایی دادگاه‌های کیفری بین‌المللی». مطالعات حقوق تطبیقی معاصر، ۲، ۲ (۱۳۹۰)، ۱۹-۴۳.
- https://law.tabrizu.ac.ir/article_2068.html
- حاجی‌ده‌آبادی، احمد. جبران خسارت بزه‌دیده به هزینه دولت و نهادهای عمومی. تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۸.
- رایجیان اصلی، مهرداد. بزه‌دیده‌شناسی حمایتی، چاپ دوم. تهران: دادگستر، ۱۳۹۰.
- حسینی، سیدابراهیم و سیدقاسم زمانی. «مفهوم قربانی در حقوق بین‌الملل کیفری». پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۵، ۹ (۱۳۹۶)، ۱۶۹-۱۸۹.
- https://jcl.ac.ir/article_49831.html
- رضوی‌فرد، بهزاد و حسن فقیه محمدی. «تکامل حقوق بزه‌دیدگان از منظر مقررات موضوعه دیوان کیفری بین‌المللی». حقوقی بین‌المللی، ۲۸، ۴۵ (۱۳۹۰)، ۱۹۵-۲۳۳.
- <https://doi.org/10.22066/CILAMAG.2011.16960>
- فلچر، جرج. «جایگاه بزه‌دیدگان در نظریه سزادهی»، ترجمه مهرداد رایجیان اصلی، حقوقی دادگستری، ۷۲، ۶۲-۶۳ (۱۳۸۷)، ۳۰۳-۳۲۰.
- <https://doi.org/10.22106/jlj.2008.11297>
- شبایزری، گیتی و کریانگ ساک. حقوق بین‌المللی کیفری، ترجمه بهنام یوسفیان و محمد اسماعیلی. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۳.
- لعل‌علیزاده، محسن. «بررسی تطبیقی حقوق بزه‌دیدگان در مراحل تعقیب و تحقیق در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ با دیوان کیفری بین‌المللی». پژوهش حقوق کیفری، ۵، ۱۹ (۱۳۹۶)، ۹۵-۱۲۶.
- <https://doi.org/10.22054/jclr.2017.7964.1135>
- نجفی‌ابرندآبادی، علی‌حسین. «رویکرد جرم‌شناختی به قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی». تعالی حقوق، ۱۴ (۱۳۸۶)، ۴۷-۵۳.
- <https://sid.ir/paper/463889/fa>
- نژندی‌منش، هیبت‌الله و شهریار آموزگار. «جایگاه بزه‌دیده در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی». قضاوت، ۱۷، ۹۱ (۱۳۹۶)، ۱۳۵-۱۶۱.
- https://www.ghazavat.org/article_178185.html
- نیازمند، ندا، مهرداد رایجیان اصلی و محمدمهدی ساقیان. «چالش‌های مترتب بر حق‌های بزه‌دیده در دیوان جنایی بین‌المللی». مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۴۹، ۱ (۱۳۹۸)، ۲۳۹-۲۵۷.
- <https://doi.org/10.22059/JQCLCS.2019.73357>
- والین، لوک. «قربانیان و شهود در جنایات بین‌المللی: از حق حمایت تا حق بیان»، ترجمه توکل حبیب زاده و

- Brady, Helen. "Disclosure of Evidence", in Elements and Rules, Criminal Court: The Search and Seizure Right to Privacy. *the Yale journal of International Law*, 26(2001).
- Carlos, Ochoa S. Juan. "The ICC'S pre-trial chamber I confirmation of charges decision in the case of prosecutor V. Thomas Lubanga Dyilo: between application and development of international criminal law". *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 16, 1(2008), 39-58. doi:10.1163/092895608x272570
- Cohen, Miriam. "Victims' Participation Rights within the International Criminal Court: A Critical Overview". *Denver Journal of International Law & Policy*, 37, 3(2009), 351-377. Available at <https://digitalcommons.du.edu/djilp/vol37/%20iss3/3>
- Findlay, Mark and Clare McLean. "Emerging International Criminal Justice". *Criminal Justice*. 18, 3(2007), 457- 480. Available at https://ink.library.smu.edu.sg/sol_research/2041
- Moffett, Luke. "Realising Justice for Victims before the International Criminal Court". *International Crimes Database*, 6(2014), 1-11.
- Obando, Ana Elena. The International Criminal Court: An Opportunity for Women. Women's Human Rights Net, August 2004. http://www.whrnet.org/docs/issue-international_court.html
- Schabas, William A. The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute (Oxford Commentaries on International Law). UK: Oxford University Press, 2010.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

This Page Intentionally Left Blank

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی